

MARTA KOVÁČOVÁ

RECEPCIA ROMÁNU MAXIMA GORKÉHO *MATKA* NA SLOVENSKU

Na Slovensku zareagovali na Gorkého tvorbu veľmi rýchlo. Už v roku 1900 sa objavuje v Slovenských novinách prvý preklad: je to poviedka *O čertovi*, ktorá bola v Rusku po prvý raz uverejnená v roku 1899. Úryvok z Gorkého hry *Na dne*, napísanej v roku 1902, publikuje Slovenský denník už v roku 1903. Aj ostatné preklady vychádzajú s nevelkým časovým odstupom. Napr. legendu Dankovo srdce z poviedky *Starucha Izergil'* z roku 1895 uverejňuje Slovenský týždenník r. 1905 atď. Prirodzene, výber z Gorkého tvorby je do istej miery poznamenaný rozdielnymi postojmi. Recepcia jeho diel zapadá do širokého okruhu záujmu podmieneného demokratickým charakterom slovenskej literatúry i národného spoločenstva. Špecifický prínos M. Gorkého v porovnaní s inými ruskými spisovateľmi spočíval v uvedení nových hrdinov z periférie spoločnosti do literatúry, v silnej citovej zainteresovanosti autora na ich osudoch, v romantickej zafarbenosti týchto príbehov vyznačujúcich sa hlbokou ľudskosťou.

Recepcia a pôsobenie Gorkého mali okrem literárnej odozvy aj ideologické aspekty. Gorkij bol akoby predurčený na to, aby svojou tvorbou vytváral arénu, v ktorej sa budú odohrávať ideologické súboje a polemiky. Udalosti tohto obdobia boli búrlivé, plné zvrátov a Gorkého reakcie na ne neboli vždy jednoznačné. Daný fakt umožňoval vytváranie najrozličnejších postojov k nemu: „od úsilia zachrániť ho tendenčnou interpretáciou a tendenčným výberom z jeho diela až po využívanie jeho myšlienok avantgardou.“¹ V roku 1921 boli uverejnené v preklade M. Gacka tri Gorkého poviedky, aj pod dojomom správ o roztržke spisovateľa s boľševikmi.

Román *Matka* bol na Slovensku preložený v roku 1908, teda dva roky po jeho napísaní. Úryvok z neho uverejnili Robotnícke noviny takmer hneď po tom, ako vyšiel. Radili svojim čitateľom, aby si zadovážili toto dielo, pomenujúc ho evanjeliom podaným v románe.

¹ Panovová, E.: 150 rokov slovensko-ruských literárnych vzťahov. Bratislava: VEDA, SAV 1994, s.105.

Tlač z konzervatívnych kruhov Gorkého tvorbu po revolúcii nielen zamlčovala, ale sa usilovala spochybníť aj literárnu hodnotu diela o hľadani dobra, pravdy a spravodlivosti. Celé desaťročia ho literárna kritika zaraďovala k dielam napísaným metódou socialistického realizmu, čím mu nepreukázala pomoc, naopak, odpúťavala od neho pozornosť. Kritici a literárni vedci v ňom, žiaľ, nenašli to, čo tvorilo jeho duchovnú dominantu.

Román *Matka* totiž nepredstavuje len odraz udalostí z prvomájových osláv v Sormove v roku 1901, ale je oveľa zložitejší. Tvorí ho syntéza duchovných, mravných a sociálnych hodnôt, ktoré sú vo svojej podstate trvalé.

Román vznikol za hranicami Ruska a Gorkij v ňom predkladá čitateľovi príbeh odvekej túžby po ľudskom šťastí, po spravodlivom sociálnom poriadku pre všetkých ľudí. Spisovateľ sa usiloval o vytvorenie kladného hrdinu, akéhosi prototypu Mesiáša s nenáboženským svetonázorom. Jeho Pavel Vlasov je modelovaný na obraz človeka realizujúceho misiu Dobra a sociálnej spravodlivosti.

Väčšina reakcií na román do roku 1989 bola formulovaná z pozície stotožňovania sa s jeho zaradením do diel napísaných metódou socialistického realizmu. V hodnotení románu je teda evidentný ambivalentný prístup. Na jednej strane priam nekritické prijímanie, na strane druhej jeho zamietanie zdôvodňované najčastejšie nedostatkom umeleckej hodnoty.

K tým, ktorí sa v románe snažili akcentovať pozitívne stránky zobrazenia reality a hrdinov v nej, patril Zoltán Rampák. V roku 1946 reagoval v Slovenských pohľadoch na preklad Karola Podolinského. Všimol si predovšetkým postavu matky, jej hlbkej viery, ktorá aj napriek novým skúsenostiam zostáva nezmenená. Pelageja Nilovna je verná náboženskému presvedčeniu a nemení ho. Zoltán Rampák nevidel v Gorkého próze o sociálnom boji mladých ľudí číry agitačný román, ale „vyvážené umelecké dielo“.²

V roku 1988 – v čase gorbačovovskej perestrojky – A. Červeňák o románe *Matka* napísal: „Nič prvé v sérii produktov ľudského umu nie je dokonalé – nie je dokonalý ani román *Matka*.“³ Uvádza však, že „Gorkij bol geniálny práve preto, že už v 20. rokoch vycítil isté úchylky a výchylky ruskej revolúcie, ktoré nadobudli také absurdné a drastické formy v rokoch 30. a neskorších“.⁴ Rusko veľmi drahó zaplatilo za to, že „nedokázalo zužitkovať všetko pozitívne, čo vyplývalo z Gorkého pochybností a výstrah“.⁵

Román *Matka* bol napísaný v čase Gorkého silnej viery v uskutočnenie spravodlivých sociálnych reforiem prostredníctvom revolučných udalostí. Na hlavné princípy gorkovského humanizmu poukázala Soňa Lesňáková: „Jeho úprimná a nezištná láska k človeku, odhodlanie hľadať a nachádzať dobré stránky v každom, aj najbiednejšom alebo sociálne postihnutom človeku, no najmä Gorkého

² Rampák, Z.: Maxim Gorkij: *Matka*. In: Slovenské pohľady, 62, 1946, č. 7–8, s. 411–412.

³ Červeňák, A.: Štyrikrát Maxim Gorkij. In: Ruštinár. Roč. 24, č. 3 (1989), s. 16–21. Z vystúpenia na celoslovenskom seminári Gorkij a súčasná sovietská literatúra v októbri 1988.

⁴ Tamtiež.

⁵ Tamtiež.

rozhodný odpor voči pasivite, ľahostajnosti a konformizmu, boj proti snahe vyhýbať sa konfliktom a prispôsobovať sa situácii kvôli vlastnému pohodliu alebo dokonca prospechu.“⁶ Lesňáková, podobne ako Rampák, si všíma predovšetkým postavu matky, akcentuje metamorfózy jej pripravenosti obetovať sa v mene vyšších, spravodlivejších princípov.

V slovenskej tlači sa objavil v roku 1991 článok Z. Sujovej⁷ pod názvom Aké sú všetky revolúcie podobné, ktorým jeho autorka reagovala na filmové spracovanie spomínaného románu *Matka*. V roku 1990 ho v koprodukcii Mosfilmu a talianskeho CINEFILM-u nakrútil režisér Gleb Panfilov, hlavnú úlohu v ňom stvárnila jeho životná partnerka Inna Čuriková. Ide v poradí o tretie filmové spracovanie, ktoré akcentuje literárnu kvalitu románu a najmä jeho „značnú historickú úlohu v konkrétnom dejinnom období“.⁸ Sujová si všíma na Panfilovovom spracovaní istú odľahčenosť, s akou ruský režisér pristupoval k scénam v románe sa nenachádzajúcim. Ide napr. o scénu, v ktorej si Lenin zabíja na plešine komára. Autorka to považuje za isté zadost'učinenie Gorkému za jeho neskoršiu dezilúziu, „za tie konflikty, z ktorých Gorkij nemohol vyjsť víťazne“.⁹ Sujová¹⁰ vo svojom článku neobišla ani fakt, že pri všetkých revolúciách možno pozorovať istú podobnosť: všetky sa začínajú čisto, sú ušľachtilé svojimi heslami, výzvami, cieľmi. Ich úsilím je spájať ľudí, často sa však ony – paradoxne – stávajú „katmi“ svojich „detí“.

18. júna 2006 uplynie 70 rokov od smrti Maxima Gorkého. Dielo, ktoré zanechal, stálo celé desaťročia v popredí záujmu slovenských prekladateľov. Svedčí o tom fakt, že v priebehu rokov 1955–1986 sa mu venovalo štrnásť prekladateľov (išlo o štyri zväzky s rozsahom 2020 strán, ktoré obsahujú 37 diel). Autorom úvodného slova pred Gorkého dielami býval často I. Slimák. Pod názvom Človek v čase, čas v človeku vytvoril o Gorkom portrét, v ktorom sa dočítame: „Vrcholné diela nie sú iba vysoko stojace rozhladne: Každé z nich má svoju ‚trinástu komnatu‘. Presnejšie – veľa ‚trinástych komnát‘. Takýmto spôsobom vzdorujú času. Ak totiž v istej chvíli jednu odomkne, zjaví sa ďalšia...“¹¹ Na margo Gorkého tvorby I. Slimák napísal: „Na čokoľvek v diele Maxima Gorkého siahneme, vždy objavíme nepokoj, ktorý rozbíja pohodlnosť zlenivenej mysle. Tým nechceme povedať, že vždy sa pred nami zjaví geniálny obraz či myšlienka v dokonalom tvare. Len pripomenúť, že nepokojného ducha Maxima Gorkého treba nechať, aby nás po svojom prekvapoval, a nečakať, že sa nechá strkať do vopred pripravených schém.“¹²

6 Lesňáková, S.: Aktuálnosť diela Maxima Gorkého. In: Slovenské pohľady. Roč. 99, č. 3 (1983), s. 113–119.

7 Sujová, Z.: Aké sú všetky revolúcie podobné... In: Nové slovo, roč. 33, č. 9 (1991), s. 12.

8 Tamtiež.

9 Tamtiež.

10 Tamtiež.

11 Slimák, I.: In: Slovenské pohľady, roč. 103, č. 1 (1987), s. 99–100.

12 Tamtiež.

Gorkého román *Matka* má nepochybne svoju „trinástu komnatu“, ktorá zatiaľ vzdoruje času a čaká na svoje odhalenie. Sám Gorkij je, ako o ňom napísala L. P. Goliková, „unikátny zjav ruskej a svetovej kultúry 20. storočia z hľadiska tvorby a vplyvu na formovanie spoločensko-estetického vedomia“.¹³ Svedčia o tom knihy o jeho živote a tvorbe. Román *Matka*, ktorý bol počas obdobia bývalého režimu prezentovaný ako dielo socialistického realizmu, sa nám odкрýva ako text tvoriaci kontinuitu s Gorkého ranou romantickou tvorbou. Podobne ako nejedna kniha, ktorú nám spisovateľ zanechal, čaká na svoje „druhé čítanie“, aby sa nám, ako napísala L. P. Goliková, „prihovárala svojou univerzalitou v procese novej estetickej komunikácie“.¹⁴

¹³ Goliková, L. P.: Gorkého návraty. Literárny týždenník, 11, 1998, č. 13, s. 8–9.

¹⁴ Tamtiež.